

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2019, 3(1):79-92.

DOI: [10.26677/tutad.2019.49](https://doi.org/10.26677/tutad.2019.49)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Avrupa'da Termal Spa Terapi Uzmanı Mesleğinin Yeterlilik Alanlarına ve Eğitim İhtiyacına İlişkin Bir Araştırma¹

Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, İstanbul, e-posta: skusluvan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8746-6839>

Olca YÜCEL, Tuzla Belediyesi, İstanbul, e-posta: o.yucel@tuzla.bel.tr

Karel Van ISACKER, Phoenixkm BVBA, Belçika, e-posta: karel@phoenixkm.eu

Dr. António Silva DIAS, Caldas da Felgueira Termas & Spa, Portekiz, e-posta: asdias@consultis.pt

Petia GRUDEVA, Zgura-M, Bulgaristan, e-posta: petia@marie-curie-bg.org

Filip NICASI, Horeca Partners, Belçika, e-posta: fn@horecapartners.be

Dr. Zdenka WLTAVSKY, University Rehabilitation Institute, Slovenya Cumhuriyeti, e-posta: zdenka.wltavsky@ir-rs.si

Öz

Bu araştırma, Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bir projenin ortakları olan Belçika, Bulgaristan, Portekiz, Slovenya ve Türkiye'de termal spa terapi uzmanının sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarını ve bu alanlardaki eğitim öğretim ihtiyacını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda veri toplamak için termal spa terapistlerinin temel yeterlilik alanlarını ve eğitim ihtiyaçlarını ortaya çıkarmak üzere yapılandırılmış görüşme sorularından ve termal spa terapi uzmanı yeterlilik ölçeğinden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Örneklem yöntemi olarak tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden amaca uygun (amaçlı) örneklem yöntemi benimsenmiştir ve anket her bir proje ortağı ülkede termal tesis çeşitliliğini yansıtacak şekilde on tesiste uygulanmıştır. Veriler, termal spa tesisindeki bölüm şeflerinden, çalışan uzman kişilerden ve termal tesisin veya spa merkezinin yöneticilerinden yüz yüze toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda termal spa terapistleri için 9 temel yeterlilik (bilgi, beceri ve yetkinlik) alanı ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de termal spa çalışanlarının eğitimlerinin bu alanları kapsayacak şekilde genişletilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Termal, Spa, Terapi, Uzman, Yeterlilikler

Makale Gönderme Tarihi: 22.10.2018

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2018

Önerilen Atıf:

Kuşluvan, S., Yücel, O., Isacker, K.V., Dias, A.S., Grudeva, P., Nicasi, F. ve Wltavsky, Z. (2019). Avrupa'da Termal Spa Terapi Uzmanı Mesleğinin Yeterlilik Alanlarına ve Eğitim İhtiyacına İlişkin Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1):79-92.

© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

¹ Bu çalışma, 'Occupational Competence Profile for Thermal Care Agents through ECVET in European Tourism' adlı Avrupa Komisyonu Erasmus+projesi (2016-1-TR01-KA202-034712) kapsamında yapılan bir araştırma raporundan proje ortaklarının onayıyla özetlenmiştir. Bu araştırma 19. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı'nda daha önce bildiri olarak yayımlanmıştır.

Journal of Turkish Tourism Research

2019, 3(1):79-92.

DOI: [10.26677/tutad.2019.49](https://doi.org/10.26677/tutad.2019.49)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

RESEARCH PAPER

Research into the Competency Areas and Training Needs for the Occupation of Thermal Spa Therapist in Europe

Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN, İstanbul Medeniyet University, Tourism Faculty, İstanbul, e-mail: skusluvan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8746-6839>

Olçay YÜCEL, Tuzla Municipality, İstanbul, e-mail: o.yucel@tuzla.bel.tr

Karel Van ISACKER, Phoenixkm BVBA, Belçika, e-mail: karel@phoenixkm.eu

Dr. António Silva DIAS, Caldas da Felgueira Termas & Spa, Portekiz, e-mail: asdias@consultis.pt

Petia GRUDEVA, Zgura-M, Bulgaristan, e-mail: petia@marie-curie-bg.org

Filip NICASI, Horeca Partners, Belçika, e-mail: fn@horecapartners.be

Dr. Zdenka WLTAVSKY, University Rehabilitation Institute, Slovenya Cumhuriyeti, e-mail: zdenka.wltavsky@ir-rs.si

Abstract

The aim of this research is to identify knowledge, skill and competence areas and training needs for the occupation of thermal spa therapist in five European project partner countries, namely Belgium, Bulgaria, Portugal, Slovenia and Turkey. In order to collect data about the competency areas and training needs for thermal spa therapist, a questionnaire that included a scale of competency areas for thermal spa therapist, structured and open ended questions relating to competency areas and training needs is used. Purposive sampling is used and the questionnaire is conducted in ten thermal spa facility in each project partner country. Facilities are selected in a way to reflect diversity and variety in terms of size, services and geography. Data were gathered face to face from managers of spa or thermal facility, head of thermal, medical, or spa department and specialist working in spa, medical, thermal or wellness centre. Based on the results of the research, nine compulsory competency areas are identified. It is suggested that the education and training of thermal spa therapist should be broadened and extended in Turkey in line with research findings.

Keywords: Thermal, SPA, Therapy, Therapist, Competency

Received: 22.10.2018

Accepted: 27.12.2018

Suggested Citation:

Kuşluyan, S., Yücel, O., Isacker, K.V., Dias, A.S., Grudeva, P., Nicasi, F. and Wltavsky, Z. (2019). Research into the Competency Areas and Training Needs for the Occupation of Thermal Spa Therapist in Europe, *Journal of Turkish Tourism Research*, 3(1):79-92.

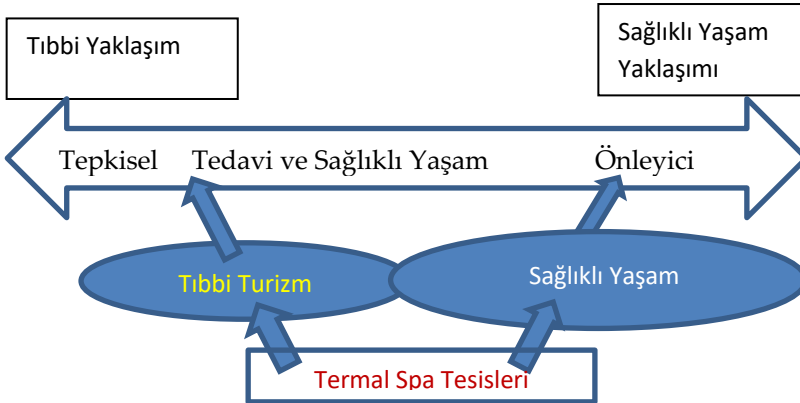
© 2019 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

GİRİŞ

Dünyanın diğer bölgelerine kıyasla uluslararası turizmin büyüme oranının Avrupa'da düşük olmasından dolayı, son yıllarda Avrupa'nın pazar payı ve gelirleri oransal olarak düşmektedir (European Parliament, 2015). Bu nedenle, Avrupa Birliği turizm politikalarının ana amaçlarından birisi Avrupa'nın uluslararası ziyaretçi varış yeri olarak liderliğini korumasıdır (European Parliament, 2015). Avrupa turizminde rekabet gücünü ve turizm talebini arttırmak için, diğer tedbirler yanında turizm hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek, turizm sektöründeki mesleki becerileri geliştirmek, turizm talebinin mevsimsel doğası ile baş etmek ve turizm ürününü çeşitlendirmek tavsiye edilmektedir (European Commission, 2010; European Parliament, 2015). Avrupa Birliğinde turizm ürünlerini çeşitlendirmek için sağlık amaçlı turizm faaliyetinin (sağlık turizminin) geliştirilebileceği ifade edilmektedir (European Commission, 2010; European Parliament, 2015).

Sağlık turizmi, 'fiziksel ve zihinsel olarak iyi olma halini korumak, geliştirmek ve yeniden kazanmak için yapılan seyahat faaliyetini' ifade etmektedir (Costa, Quintela ve Mendes, 2015: 6). Genel olarak sağlık turizmi, tıbbi turizm (tedavi amaçlı turizm-medical tourism) ve sağlıklı yaşam turizmi (wellness tourism) şeklinde iki grupta incelenmektedir. Tıbbi turizm, 'bir hastalık veya sağlık sorunu/durumu için tedavi olmak veya kozmetik ameliyat için insanların başka bir yere seyahat faaliyetini' ifade eder (Global Spa Summit, 2011: 20). Tıp Turizm Derneği (2017) tıbbi turizm tanımında 'aynı ya da daha yüksek sağlık değeri sağlayan başka bir yere tıbbi tedavi, dış bakımı veya ameliyat olma amacıyla seyahat etmeyi' vurgulamaktadır. Öte yandan, sağlıklı yaşam (wellness) turizmi, 'insanların iyi olma halini korumak ve geliştirmek amacıyla yaptığı seyahat faaliyeti' olarak tanımlanmaktadır (Global Wellness Institute, 2017:17).

Şekil 1: Termal Spa Tesisleri, Tıbbi ve Sağlıklı Yaşam Turizmi Arasındaki İlişkiler

Kaynak: SRI International'dan (2010) uyarlanmıştır.

Termal (sıcak) şifalı suların bulunduğu tesisler veya kaplıcalar hem tıbbi hem de sağlıklı yaşam turizmine alternatif tedaviler ve hizmetler sunmak ve insanların yaşam kalitesini ve sağlığını iyileştirmek için önemli fırsatlar sunmaktadır (Şekil 1) (Costa, Quintela ve Mendes, 2015). Avrupa'da, doğal şifalı suları olan geleneksel termal spa merkezlerine ve tesislerine artan bir ilgi söz konusudur (Rivero, Rangal ve Caldito, 2016) ve sağlık turizminin gelişme potansiyeli bulunmaktadır (Rivero, Rangal ve Caldito, 2016; Rocha ve Brandão, 2014; Smith ve Puczko, 2015). Bu durum, termal spa tesislerinde çalışanların özellikle tıbbi hidroterapi ve termal suları kullanarak sağlığı koruma ve geliştirme ile ilgili alanlarda bilgi, beceri ve yetkinliklerini genişletmeyi ve yenilemeyi gerektirmektedir (Ritter, 2005). Kaplıca tesislerinde suyla tedavi ve

sağlıklı yaşam için çeşitli uygulamalar yapacak ve hizmetler verecek nitelikli personel yetiştirmek üzere Avrupa'da birçok meslek ve kurs ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazı ülkeler sağlıklı yaşam terapilerini uygulayarak hastalıkları önlemek ve sağlığı geliştirmek için spa (şifalı su) terapistlerini, tıbbi banyo uzmanlarını ve fizyoterapistleri eğitmeye başlamıştır (Ritter, 2005). Termal spa terapi uzmanı veya kaplıca terapi uzmanı, termal suyla tedavi konusunda farklı mesleklerin görev ve sorumluluklarını bir araya getiren yeni bir meslektir ve sağlık, sağlıklı yaşam ve güzellik ile ilgili tedavileri, uygulamaları ve hizmetleri sunmayı kapsamaktadır (Beblavy, Akgüc, Fabo ve Lenaerts, 2016). Bu çalışma, termal spa veya kaplıca merkezlerinde hem tıbbi tedavi uygulamalarını hem de sağlıklı yaşam uygulamalarını ve hizmetlerini yerine getirebilmek için gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikleri kapsayan yeni bir meslek profilini, yani termal spa terapi uzmanı mesleğinin temel yeterlilik alanlarını ve eğitim ihtiyaçlarını tanımlamaya yöneliktir.

PROJE ORTAĞI ÜLKELERDE TERMAL SPA TERAPİ HİZMETLERİ İLE İLGİLİ MESLEKLER VE MESLEKİ YETERLİLİK ALANLARI

Kelime anlamı olarak thermal spa 'sıcak şifalı su' veya 'sıcak şifalı su tesisi' demektir. Termal sular çıkış noktasında sıcaklığı 20°C ve üzerinde olan suları, kaplıca ise doğal termal (sıcak), mineralli veya termomineralli suların halkın hizmetine sunulduğu tesisleri ifade eder (Resmi Gazete, 2001). Terapi ise tedavi, sağlığa iyi gelen, rahatlatıcı, hastalık belirtilerini geçici olarak iyileştiren anlamlarında kullanılmaktadır. Termal şifalı su tesisleri veya kaplıcalar tıbbi tedavi hizmetleri vermek amacıyla kullanıldığı gibi sağlıklı yaşamı koruyucu ve geliştirici hizmet ve uygulamalar için de kullanılmaktadır. Mesleki yeterlilik, herhangi bir mesleği veya işi yapabilmek için gerekli bilgi, beceri ve yetkinlikleri kapsayan ulusal standartları ve mesleğin bu standartlara uygun olarak yerine getirildiğinin ispatlanmasını ve belgelendirilmesini ifade eder (Bateman ve Coles, 2013; Mernagh, 2006). Bir başka deyişle mesleki yeterlilik, bir mesleğin öğrenme kazanımlarının başarıyla yerine getirildiğini ölçme ve değerlendirme sonucunda ispatlamayı ve belgelemeyi ifade etmektedir (European Union, 2011). Mesleki yeterlilik alanları ise bir mesleği icra edebilmek için sahip olunması gereken standart bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarını ifade eder. Termal spa veya kaplıca tesislerinde hem doktor reçetesine göre suyla tıbbi tedavi uygulamalarını, hem de termal ve spa merkezlerinin sulu alanlarında sağlıklı yaşam uygulamalarını (terapilerini) ve hizmetlerini yerine getirme işi, yeni bir mesleki profilin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu mesleği yapanların Avrupa ülkelerinde nasıl isimlendirildiğini ve bu mesleğin ana yeterlilik alanlarını öğrenmek üzere öncelikle proje ortağı olan beş ülkede daha sonra da genel yazında termal spa terapisi ile ilgili meslekler ve yeterlilik alanları gözden geçirilmiştir. Daha sonra araştırmanın yöntemine, bulgularına, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Tablo 1: Proje Ortağı Ülkelerde Termal Spa Terapisi İle İlgili Meslekler

Ülke	Termal Spa Terapi Hizmetleri İle İlgili Meslekler	Ulusal Mesleki Standart/Kurs	Mesleki Yeterlilik Düzeyi
Belçika	Spa ve Sağlıklı Yaşam Bakım Personeli	Yok	Yok
Bulgaristan	Termal İşlemler Uygulayıcısı	Ulusal Mesleki Standart	2
Portekiz	Termalizm Teknisyeni	Ulusal Mesleki Standart	4
Slovenya	Masör	Ulusal Mesleki Standart	Yok
Türkiye	Spa Personeli	Mesleki Kurs	Yok

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:11).

Tablo 1’de, proje ortağı olan ÷lkelerde termal spa terapileri ve hizmetleri ile ilgili meslekler gösterilmektedir. Termal spa terapi hizmetleri sunumu ile ilgili meslekler Belçika’da ‘Spa ve Sağılıklı Yaşam Bakım Personeli’, Bulgaristan’da ‘Termal İşlemler Uygulayıcısı’, Portekiz’de ‘Termalizm Teknisyeni’, Slovenyada ‘Masör’ ve Türkiye’de ise ‘Spa Personeli’ olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 1). Belçika’da spa ve sağılıklı yaşam bakım personeli meslek olarak tanımlanmamıştır ve hukuki bir statüsü bulunmamaktadır. Bu nedenle mesleğin resmi olarak tanımı, mesleki standartı ve ulusal yeterlilikler çerçevesi açısından seviyesi yoktur.

Tablo 2: Proje Ortağı Ülkelerde Termal Spa Terapisi İle İlgili Mesleklerin Yeterlilik Alanlarının Karşılaştırılması

Ülke	Mesleğin Adı	Yeterlilik Alanlarının Değerlendirilmesi
Belçika	Spa ve Sağılıklı Yaşam Bakım Personeli	<ul style="list-style-type: none">• Yeterlilik profili ve alanları yok
Bulgaristan	Termal İşlemler Uygulayıcısı	<ul style="list-style-type: none">• Sauna, buhar, hidroterapi teknikleri, vücut sarmalama, çamur terapi teknikleri ve uygulamaları meslek profilinde yer almaktadır.• Masaj teknikleri ve güzellik terapisi uygulamaları dâhil edilmemiştir.• Spa işlemleri ve geleneksel olmayan termal uygulamalar ifadeleri muğlaktır.
Portekiz	Termalizm Teknisyeni	<ul style="list-style-type: none">• Sauna, buhar, hidroterapi, suda hareket terapisi, elektro terapi, çamur ve masaj teknikleri ve uygulamaları meslek profiline dâhil edilmiştir.• Manikür, pedikür, yüz ve cilt bakımı, ağda gibi güzellik terapisi uygulamaları yer almamaktadır.
Slovenya	Masör/Masöz	<ul style="list-style-type: none">• Masaj teknikleri meslek profilinin özünü oluşturmaktadır.• Buhar, banyo, hidroterapi, vücut sarmalama, çamur teknikleri ve uygulamaları dâhil edilmemiştir.• Güzellik terapisi uygulamaları dâhil edilmemiştir.
Türkiye	Spa Personeli	<ul style="list-style-type: none">• Çeşitli masaj teknikleri meslek profiline dâhil edilmiştir.• Hidroterapi teknikleri (özellikle tıbbi) ve güzellik terapi uygulamaları dâhil edilmemiştir• ‘Modern spa’ ve ‘otantik spa’ uygulamaları ifadeleri muğlaktır.• Güzellik terapisi uygulamaları dâhil edilmemiştir.

Kaynak: ‘A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries’ (2017:13).

Tablo 3: Proje Ortağı Ülkelerde Termal Spa Terapisi İle İlgili Mesleklerin Yeterlilik Alanları

Termal İşlemler Uygulayıcısı (Bulgaristan)	Termalizm Teknisyeni (Portekiz)	Masör (Slovenya)	Spa Personeli (Türkiye)
<ul style="list-style-type: none"> • Spa işlemlerini uygulamak ve gözlemek • Hidroterapi yöntemlerini uygulamak • Çamur terapisi uygulamak • Soda su terapisi uygulamak • Parafin terapisi uygulamak • Geleneksel olmayan termal terapileri bilmek ve uygulamak • Balneoloji (banyo bilimi) ve spa turizmi hakkında bilgi sahibi olmak. 	<ul style="list-style-type: none"> • Müşteriyi karşılama ve iletişim, • İşe hazırlık ve iş organizasyonu • Termal tekniklerin uygulanması ve gözetim -Kulak, burun, boğaz ile ilgili termal teknikleri ve terapileri uygulamak -Balneoterapi veya krenoterapi (banyo, duş ve buhar) tekniklerini uygulamak -Deniz suyuyla yapılan terapileri (Talasoterapi) uygulamak -Hidrokinetik terapileri uygulamak -Elektro terapi tekniklerini uygulamak -Çamur terapi tekniklerini uygulamak -Elle masaj tekniklerini uygulamak • Temizlik ve tesisin bakımı, • Kontrolü, güvenliği ve emniyeti sağlama. 	<ul style="list-style-type: none"> • Anatomi ve fizyoloji bilgisi • Profesyonel ve etik prensipler ve standartlar • Hijyen bilgisi ve kuralları • Kişisel hijyen ve bakım • Çalışma ortamı ile ilgili hukuki mevzuat • Müşteri ilişkileri ve değerlendirme • Müşteri kayıtlarının yönetimi • İlk yardım bilgisi • Masaja hazırlık ve planlama • Masaj teknikleri, etkileri ve zararlı sonuçları • Hizmet kalitesi 	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan fizyolojisi bilgisi • Salonun hazırlanması ve hijyenin korunması • Lenfatik drenaj masajı uygulanması • Aromaterapi masajı uygulamak, • Taş masajı uygulamak • Ayurveda masajı uygulamak, • Refleksoloji masajı uygulamak, • Shiatsu masajı uygulamak • Tayland masajı uygulamak • Modern spa uygulamaları ve bakımı yapmak • Talasoterapi uygulamaları ve bakımı yapmak • Otantik (yerel ve özgün) spa uygulamaları ve bakımı yapmak, • Termal su uygulamaları ve bakımı yapmak.

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:11-13).

Tablo 2' de her ülkedeki termal spa terapi uzmanı profili bilgi, beceri ve yetkinlik alanları açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Tablo 3' de ise bu mesleklerin bilgi, beceri ve yetkinlik açısından yeterlilik alanları ana başlıklarıyla daha detaylı olarak verilmiştir. Bulgaristan, Portekiz ve Türkiye termal spa terapi uygulamalarına ve hizmetlerine özgü mesleklere ve mesleki standartlara veya kurslara sahiptir. En kapsamlı mesleki standart profili Portekiz'deki termalizm teknisyenliğidir ve bu meslek buhar, sauna, hidroterapi, hidrokinetik terapi, elektro terapi, çamur ve masaj terapi tekniklerini ve uygulamalarını kapsamaktadır. Manikür, pedikür, yüz ve cilt bakımı, ağda ve makyaj gibi güzellik terapisi uygulamaları incelenen ülkelerde yeterlilik alanı kapsamında değildir.

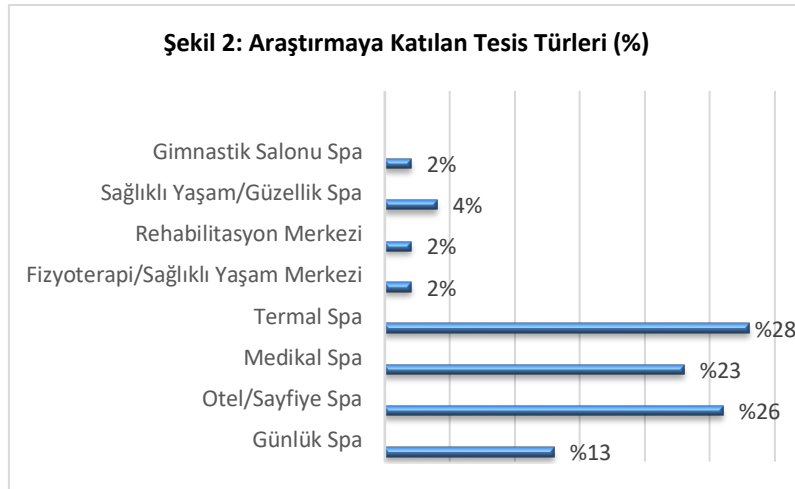
TERMAL SPA TERAPİSİ İLE İLGİLİ MESLEKLER VE YETERLİLİK ALANLARINA İLİŞKİN GENEL YAZIN TARAMASI

Termal spa uygulamaları ve hizmetleri ile ilgili mesleklerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla, bilimsel veri tabanlarında (Ebscohost, Elsevier ScienceDirect, Elsevier Scopus, ABI/INFORM Collection, DynaMed, MEDLINE, Academic Search Complete, Business Source Complete) İngilizce olarak termal bakım uzmanı (thermal care agent), spa terapisti (spa therapist), termal spa terapi uzmanı (thermal spa therapy specialist), spa uzmanı (spa specialist), masaj terapisti (massage therapist) ve termal terapist (thermal therapist) gibi anahtar kavramlar ile taramalar gerçekleştirilmiştir. Tarama sonucu ilgili yazında termal spa terapi hizmetleri ve uygulamaları ile ilgili meslek adları olarak spa terapisti, masaj terapisti, güzellik ve spa terapi uzmanı, tıbbi banyo uzmanı ve güzellik terapisti mesleklerinin olduğu tespit edilmiştir. Proje ortakları bu alternatif meslek adlarını tartışmış ve ulusal danışma kurulunun da önerisiyle literatürde spa terapi hizmetlerini yerine getirenlerle ilgili en çok kullanılan spa terapisti kavramından hareketle bu hizmetleri yerine getiren mesleği Türkçede 'termal spa terapi uzmanı' veya 'termal spa terapisti' şeklinde ifade etmeyi uygun bulmuştur. Alternatif olarak 'kaplıca terapisti' veya 'kaplıca terapi uzmanı' olarak da bu mesleğin Türkçeye kazandırılabilceği düşünülmektedir. Bilimsel veri tabanlarının taranması neticesinde termal spa terapi uzmanı veya spa terapi uzmanının yetkinlik alanlarına ilişkin bilimsel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak literatürde termal spa terapi uzmanının bilgi, beceri ve yetkinlikleri ile kısmen alakalı olan masaj terapisti veya masör/masöz mesleği ile ilgili çeşitli yeterlilik profilleri tanımlanmaktadır (College of Massage Therapists Ontario, 2005; Massage Therapist Association of Alberta, 2011; MTBOK Task Force, 2010; Sefton, Shea ve Hines, 2011). Spa ve sağlıklı yaşam hizmetleri konusunda eğitim programlarına yönelik olarak ise Romanya, Bulgaristan, Avusturya ve Yunanistanı kapsayan bir araştırmada, araştırmaya katılanların %70'i spa ve sağlıklı yaşam hizmetleri ile ilgili uzman yetiştiren bir eğitim programının olmadığını ve bu alanda uzmanlaşmış personele ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir (Georgescua ve Necsoi, 2013). Aynı çalışmada spa ve sağlıklı yaşam hizmetleri için yetiştirilecek personelin en önemli bilgi, beceri ve yetkinlik alanlarının hidrokinetik terapi, masaj, refleksoloji, hidroterapi, klasik masaj ve tamamlayıcı terapiler olduğu tespit edilmiştir (Georgescua ve Necsoi, 2013). Yine literatür taraması sonucunda Estonya, İspanya, İskoçya ve Birleşik Krallıkları kapsayan dört Avrupa ülkesindeki spa terapi uzmanının sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinlik alanları ile ilgili ulusal meslek standartlarına ulaşılmış ve bu ülkelerdeki spa terapisti zorunlu yeterlilik alanları Tablo 4 de sunulmuştur. Bu ülkelerin ulusal yeterlilikler çerçevesinde termal spa terapisti mesleği genellikle 3. seviye eğitim gerektiren bir meslek olarak belirtilmektedir. Spa terapistleri için ağırlıklı olarak iletişim, iş organizasyonu ve hazırlık, hijyen, sağlık ve güvenlik, insan anatomisi ve fizyolojisi, hidroterapi uygulamaları, masaj terapi uygulamaları, vücut soyma ve sarmalama teknikleri ve uygulamaları, el ayak bakımı ve güzellik uygulamalarının temel ve zorunlu yeterlilik alanı olarak belirlendiği görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Bazı Avrupa Ülkelerinde Termal Spa Terapi Uzmanı Ulusal Meslek Standartları Zorunlu Yeterlilik Alanları

Spa Terapisti (Estonya)	Spa Personeli, Hidrotermal Hizmet Teknisyeni (İspanya)	Spa Terapisti (İskoçya)	Spa Terapisti (Büyük Britanya)
1-Müşteri hizmetleri 2-Spa hizmetleri organizasyonu 3-Spa uygulamalarını gerçekleştirmek (hazırlık, sauna uygulamaları, su uygulamaları, sıcak uygulamaları, çamur uygulamaları, özel uygulamalar) 4-Masaj uygulamaları 5-El ve ayak bakımı uygulamaları yapmak 6-Güzellik uygulamaları gerçekleştirmek	1-Hidrotermal ve tamamlayıcı hizmetler için terapi planı oluşturmak ve organize etmek 2-Standart terapi planlarını kişileştirerek hidroterapi tekniklerini uygulamak ve denetlemek 3-Hidrotermal hizmetlerde kozmetik güzellik terapileri uygulamak 4-Estetik amaçlı el ile veya mekanik masaj uygulamak	1-İş operasyonlarını güvenli bir biçimde kontrol etmek için iş süreçlerini izleme 2-Müşterilere ilave ürünleri tanıtmak 3-Vücut masajı uygulama 4-Taş terapisi uygulama 5- Müşterileri, sauna ve buhar odasını ve hidroterapi uygulamalarını kontrol etme 6-Vücut sarmalama ve yüzdürme uygulamaları	1-İş sağlığı ve güvenliği 2-Müşteri ile iletişim ve danışma 3-Buhar, sauna ve hidroterapi 4-Vücut sarmalama 5-İsveç masajı 6-Masaj terapisinin başlangıcı ve tarihi 7-Anatomi ve fizyoloji 8-Bütünsel yüz güzelliği 9-Spa pedikürü 10-Spa manikürü 11-Ürünlerin tanıtımı ve satışı

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:15-16)

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:18).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

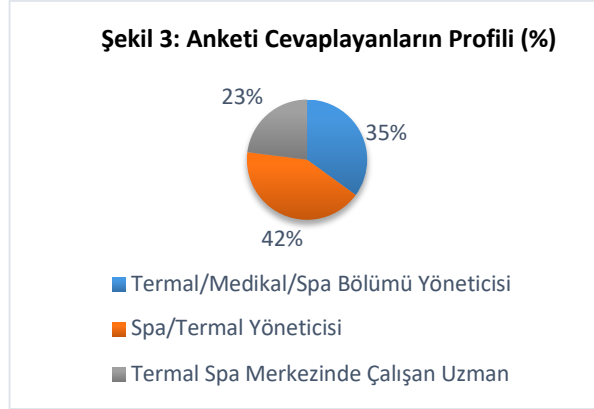
Proje ortağı olan Avrupa ülkelerinde termal spa terapistlerinin sahip olması gereken bilgi, beceri ve yetkinlikleri kapayan yeterlilik alanlarını, bu alanlardaki eğitim ihtiyacını ve en uygun eğitim öğretim yöntemlerini tespit etmek için tanımlayıcı bir araştırma tasarımı benimsenmiştir. Yeterlilikleri ve eğitim ihtiyaçlarını ve yöntemlerini tespit etmek üzere yapılandırılmış sorulardan ve termal spa yeterlilik ölçeğinden oluşan bir anket hazırlanmıştır. Anket, proje ortağı ülkelerde termal spa tesisinin özelliklerini, termal spa uzmanının sahip olması gereken yeterlilik alanlarını ve termal spa terapistleri için eğitim öğretim ihtiyacını ve yöntemlerini içeren sorulardan oluşmaktadır. Termal spa terapi uzmanı yeterlilik alanlarına ilişkin ölçek maddeleri, proje ortağı ülkelerdeki termal spa terapi hizmetleri ile ilgili mesleklerin yeterlilik alanları ve literatür taraması sonucu ortaya çıkan spa terapi uzmanı yeterlilik alanları esas alınarak oluşturulan madde havuzuna dayanmaktadır. Termal spa terapi uzmanı yeterlilik alanları ölçeğinde cevaplayıcılar her bir yeterlilik alanının önemini 4= Çok önemli, 3=Önemli, 2= Çok Az Önemli, 1=Önemsiz şeklinde sıralayarak her bir yeterlilik (bilgi, beceri ve yetkinlik) alanının termal spa terapi uzmanı mesleği ve eğitimi için ne kadar önemli ve gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Veriler termal/spa bölüm şefleri, termal/spa merkezindeki uzman kişiler ve termal tesisin veya spa merkezinin yöneticilerinden toplanmıştır. Örneklem yöntemi olarak tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden amaca uygun (amaçlı) örneklem yöntemi benimsenmiştir ve anket her bir proje ortağı ülkede on tesiste (toplam 50 tesiste) yüz yüze uygulanmıştır. Görüşme yapılacak tesislerin seçiminde tesislerin farklı coğrafyalardan, farklı büyüklükte ve farklı hizmetler (tıbbi, sağlıklı yaşam vb.) sunuyor olması dikkate alınmıştır. Araştırmada yapılandırılmış ve açık uçlu soruların da olması ve anketin yüz yüze uygulanması anketi cevaplayanların ekstra bilgi vermesine yardımcı olmuştur. Anketlerin yüz yüze uygulanması 30-60 dakika arasında sürmüştür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Alan araştırmasının sonuçları termal spa tesislerinin özellikleri, spa terapi uzmanı için yeterlilikler ve eğitim ihtiyacı ve yeterlilikleri kazanmak için eğitim öğretim yöntemleri başlıkları altında aşağıda verilmektedir.

İncelenen İşletmelere İlişkin Özellikleri

Araştırmanın gerçekleştirildiği işletmelerin büyük çoğunluğunu termal spa (n=13), otel/sayfiye spa (n=12), medikal spa (n=11) ve günlük spa (n=6) türündeki tesisler oluşturmaktadır (Şekil 2). Araştırmaya katılan diğer tesisler ise sağlıklı yaşam merkezi, medikal spa, güzellik spası, rehabilitasyon merkezi, fizik tedavi ve sağlıklı yaşam ve jimnastik salonu spa gibi adlarla ifade edilen tesislerden oluşmaktadır. İncelenen tesislerin yaklaşık yarısı (50 tesisten 24'ü) termal spa bölümünde çalışan personel sayısını vermek istememiştir. Tesislerin termal spa bölümünde çalışan sayısı 1 ile 39 arasında değişmektedir ve ortalama olarak her tesiste 10 kişi çalışmaktadır. Anketi cevaplayanlar termal tesisin veya spa merkezinin yöneticisi (n=20), termal/spa bölüm şefi (n=17) ve termal/spa merkezindeki uzman kişilerden (n=11) oluşmaktadır (Şekil 3).

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:18).

Anketi cevaplayanlara göre müşterilerinin termal spa tesisini ziyaret nedenleri rekreasyon (f=35, %42), medikal tedavi ve rehabilitasyon (f=28, %33) ve sağlıklı yaşam, zindelik ve güzellik uygulamalarıdır (f=21, %25). İncelenen tesislerin sundukları hizmetler arasında masaj hizmetleri ve uygulamaları (f=48), kaplıca banyo hizmetleri ve uygulamaları (f=44), cilt, güzellik ve sağlıklı yaşam hizmetleri ve uygulamaları (f=37) ve medikal termal spa hizmetleri ve uygulamaları (f=29) bulunmaktadır.

Termal Spa Terapi Uzmanı İçin Yeterlilikler ve Eğitim İhtiyaçları

Termal spa terapi uzmanı yeterlilik alanları ile ilgili ölçekte sıralanan bilgi, beceri ve yetkinlik alanları anketi cevaplayanlar tarafından çok önemli, önemli ve çok az önemli, önemsiz ve fikrim yok olarak değerlendirilmiştir. Cevaplayıcı sayısı sınırlı olduğundan termal spa terapistinin yeterlilik alanlarını gruplandırmak için faktör analizi yapılmamış, ölçekte yer alan maddelerin içerikleri niteliksel analize tabi tutularak ana tema bazlı kodlama yapılmıştır. Yeterlilik temalarının kodlanması neticesinde 9 önemli ana yeterlilik alanı ortaya çıkmıştır. Bu öğrenme alanları: 1) İnsan anatomisi ve fizyolojisi bilgisi; 2) Özel ihtiyaçları olan tüketicilere hizmet; 3) Müşterilerle iletişim ve görüşme; 4) İş organizasyonu ve işe hazırlık; 5) Hidroterapi teknikleri ve uygulamaları; 6) Hidrokinetik terapi teknikleri ve uygulamaları; 7-Vücut derisi soyma ve vücut sarmalama teknikleri ve uygulamaları; 8-Masaj terapi teknikleri ve uygulamaları; 9) Sağlığın ve güvenliğin gözetimi ve korunması olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları proje ortağı ülkelerdeki spa terapi uzmanı yeterlilikleri ve mesleki standartları bulunan ülkelerdeki termal spa terapi uzmanı yeterlilikleri ile büyük ölçüde benzerlikler taşımaktadır (Georgescua ve Necsoi, 2013; Tablo 3; Tablo 4). Ancak bu çalışmada özel ihtiyaçları olan tüketicilere hizmet ayrı ve farklı bir yeterlilik alanı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışma ile farklı ülkelerde birbirinden farklı olan termal spa terapi uzmanı yeterlilik alanları bir biçimde entegre edilerek daha kapsamlı bütünsel ve kapsamlı yeterlilik alanları ortaya çıkartılmıştır. Bulgular ışığında, termal spa terapi uzmanı veya kaplıca terapisti, 'tıbbi gözetim altında, tedavi ve sağlıklı yaşam amaçlı hidroterapi, hidrokinetik terapi, vücut derisi soyma ve vücut sarmalama ve masaj terapi tekniklerini ve uygulamalarını gerçekleştirebilen sağlık personeli' olarak tanımlanabilir.

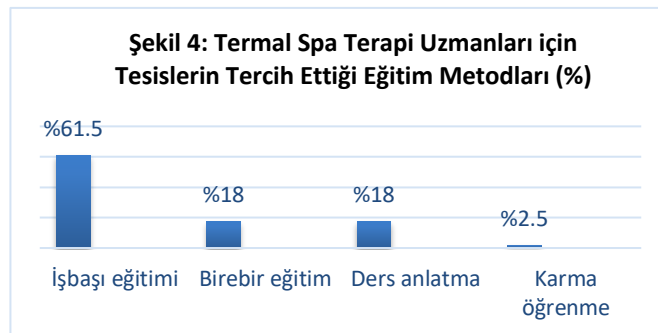
Anketi cevaplayanların önemli bir kısmı (%42) mevcut formal ve informal mesleki eğitimin, nitelikli termal spa terapi uzmanı yetiştirmek ve bunların kaliteli hizmet vermesini sağlamak için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Açık uçlu bir soruda, aşağıda belirtilen alanlarda termal spa terapi uzmanının eğitim ve beceri ihtiyacı içinde olduğu anketi cevaplayanlar tarafından vurgulanmıştır: 1) Anatomi ve fizyoloji bilgisi; 2) Sağlık sorunları ve suyla tedavileri (medikal

hidroterapi); 3) El ile ve mekanik medikal ve sağlıklı yaşam amaçlı masaj teknikleri; 4) Engellilik türleri ve engelli müşterilere hizmet verme; 5) Medikal hidroterapi ve sağlıklı yaşam tekniklerinin ve uygulamalarının entegrasyonu; 6) Suyla tedavi konularında yeni teknikler ve teknolojiler; 7) Pazarlama ve ticaret eğitimi; 8) Sağlık ve güvenlik ve mevzuatı; 9) Yabancı dil; 10) Geri dönüşüm yöntemleri; 11) Cilt bakımı eğitimi. Buna ilaveten araştırmaya katılanlar, termal spa terapi uzmanı için meslek standartlarının olmamasının, termal ve spa tesislerine ilişkin yasal düzenlemelerin, gözetim ve denetiminin yetersiz olmasının da termal spa terapi uzmanlığı alanındaki mesleki bilgi, beceri ve yetkinlik eksikliklerine yol açtığını ifade etmişlerdir. Termal spa hizmetleri verecek personel için formal ve informal eğitimin yetersiz olduğu daha önceki çalışmalarda da vurgulanmıştır (Georgescua ve Necsoi, 2013; Ritter, 2005).

Anketi cevaplayanların büyük çoğunluğu (%82) termal spa terapi uzmanı mesleğinin iyi bir formal veya informal mesleki eğitim sürecinden sonra belgelendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanlar belgelendirmenin hizmetlerin güvenilirliğini ve kalitesini, hasta güvenliğini ve termal spa terapi uzmanının niteliklerini, mesleki imajını ve mesleğin resmi olarak tanınmasını iyileştireceğini vurgulamışlardır. Bu açıdan, Türkiye’de yapılan görüşmelerde görüşmeye katılanlar, termal spa terapi uzmanı mesleğinin ağırlıklı olarak masaj teknikleri ve uygulamaları ile sınırlandırılmasının mesleğin sosyal statüsünü olumsuz etkilediğini çünkü masör mesleği ile ilgili bir çeşit damgalama söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, mesleğin kapsamının ve iş tanımının medikal hidroterapi, hidrokinetik terapi, vücut derisi soyuma ve vücut sarmalama teknik ve uygulamalarını kapsayacak şekilde genişletilmesinin mesleğin statüsünü iyileştireceğini belirtilmiştir. Görüşülen kişilerin bazıları da çoklu beceriye sahip termal spa terapi uzmanı istihdam etmenin ekonomik olarak işletmelerin etkinliğini ve verimliliğini arttıracığını çünkü farklı termal spa terapilerine ve hizmetlerine olan talebin istikrarsız ve tahmin edilemez olduğunu söylemişlerdir.

Tesislerin Eğitim Öğretim Uygulamaları ve Tercihleri

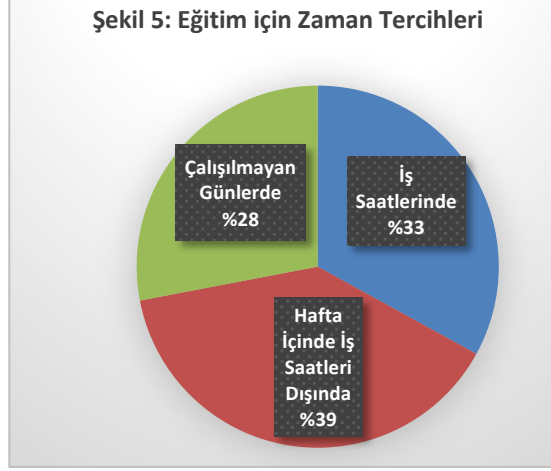
İncelenen tesislerin büyük çoğunluğu (%85’i) termal spa terapistleri için daha önce eğitim programı düzenlediğini belirtmişlerdir. Bu eğitimlerin çoğunda (56%), eğitimi verenin ilgili tesisin çalışanı olduğu ifade edilmiştir (örneğin. işletme içi eğitimci). Sektör profesyonelleri termal spa terapistlerinin eğitiminde en fazla sırasıyla iş başı eğitimini, bire bir eğitimi ve öğreticinin ders anlatımını tercih etmektedirler. Görüşmeye katılanların bir kısmı e-öğrenme ortamını da kullandıklarını ve birebir eğitim ile ders anlatımını birleştirdiklerini ve karma eğitim metotları kullandıklarını belirtmişlerdir (Şekil 4).

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:21)

Termal spa terapistleri eğitimi için eğitim programı ve eğitimci seçerken önem sırasına göre aşağıdaki faktörlerin önemli olduğu görüşmeye katılanlar tarafından dile getirilmiştir: eğitim

programının içeriği; eğitimcinin nitelikleri; esnek zamanlama, sertifikalandırma imkânı, eğitimin maliyeti, eğitim programının nerede verildiği; eğitimin süresi; uygulamalı eğitim ve iş gören motivasyonu. Personeli için eğitimin zamanlaması ile ilgili olarak, anketi cevaplayanların yaklaşık %40'ı hafta içinde iş saatleri dışındaki dönemi ve üçte biri çalışma saatleri içinde bir dönemi tercih ettiğini ifade etmişlerdir (Şekil 5).

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:21)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Termal spa terapisti mesleği büyük ölçüde insan sağlığı ile ilgili olduğu için, termal spa terapi uzmanı yeterlilikleri ve eğitim öğretimi, sağlık eğitimi kapsamında düşünülmeli ve ele alınmalıdır. Termal spa terapi uzmanı mesleğinin yeterlilik profili ve eğitim ihtiyaçları konusunda proje ortağı beş Avrupa ülkesinde yapılan alan araştırma sonucunda, termal spa terapi uzmanı eğitimi için dokuz zorunlu, iki tane de seçmeli yeterlilik alanı ve öğrenme ünitesi önerilmiştir (Tablo 5). Bu çalışmayla termal spa terapi uzmanlığı için daha kapsamlı yeterlilik alanları oluşturulmuştur. Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada özel ihtiyaçları olan tüketicilere hizmet ayrı ve farklı bir yeterlilik alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bulgular ışığında, termal spa terapi uzmanı veya spa terapisti, tıbbi gözetim altında tedavi ve sağlıklı yaşam amacıyla hidroterapi, hidrokinetik terapi, vücut derisi soyma ve vücut sarmalama ve masaj terapi tekniklerini ve uygulamalarını gerçekleştiren sağlık personeli olarak tanımlanmıştır. Spa yöneticilerinin ve uzmanlarının önemli bir kısmı (%42) mevcut formal ve informal eğitimin termal spa terapi uzmanı yetiştirmek için bazı açılardan yetersiz kaldığını belirtmişlerdir. Kaplıcalarda çalışan personelin özellikle medikal hidroterapi konusunda yeterli eğitim almadığı önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Termal spa terapistinin eğitimi için tercih edilen eğitim yöntemleri olarak işbaşı eğitimi, birebir eğitim ve ders anlatma ön plana çıkmıştır. Termal spa terapi uzmanlığı, detaylı bilgi, beceri ve yetkinlikler ve anlayış, kendi başına karar verme ve inisiyatif kullanma gerektirdiğinden Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde 4. seviye eğitim gerektiren bir meslek olarak belirlenebilir. Türkiye bağlamında, termal spa terapi uzmanı eğitiminin içeriği bu araştırma sonucu önerilen zorunlu ve seçmeli öğrenme alanlarını ve yeterliliklerini kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

Tablo 5: Termal Spa Terapisti için Önerilen Mesleki Yeterlilik Alanları ve Öğrenme Üniteleri

Ülke	Belçika, Bulgaristan, Portekiz, Slovenya, Türkiye
Mesleğinin Adı	Termal Spa Terapi uzmanı veya Termal Spa Terapisti (Kaplıca Terapi Uzmanı, Kaplıca Terapisti)
Mesleğinin Tanımı	Termal spa terapisti, tıbbi gözetim altında tedavi ve sağlıklı yaşam amaçlı hidroterapi, hidrokinetik terapi, vücut derisi soyma ve vücut sarmalama ve masaj terapi tekniklerini ve uygulamalarını yapabilen kişidir.
Ulusal Yeterlilik Çerçevesi Eğitim Düzeyi	4
Standart Türü	Formal eğitim öğretim (Ortaöğretim Diploması) Informal eğitim öğretim (Sertifika)
Zorunlu Öğrenme Üniteleri	1-İnsan anatomisi ve fizyolojisi bilgisi 2- Özel ihtiyaçları olan tüketicilere hizmet 3-Müşterilerle iletişim ve görüşme 4- İş organizasyonu ve işe hazırlık 5-Hidroterapi teknikleri ve uygulamaları 6-Hidrokinetik terapi teknikleri ve uygulamaları 7-Vücut derisi soyma ve vücut sarmalama teknikleri ve uygulamaları 8-Masaj terapi teknikleri ve uygulamaları 9-Sağlığın ve güvenliğin gözetimi ve korunması
Seçmeli Öğrenme Ünitesi	1- Elektro terapi uygulamaları 2- Güzellik terapi teknikleri ve uygulamaları

Kaynak: 'A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries' (2017:22).

Ayrıca Türkiye'de araştırma bulguları ışığında termal spa terapi uzmanlığı ile ilgili meslek standartlarının, öğrenme metaryellerinin ve ölçme değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi yerinde olacaktır. Termal spa terapi uzmanı eğitim öğretimi, formal olarak mesleki ve teknik anadolu liselerinde bir branş olarak ele alınabileceği gibi, Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından akredite edilen kuruluşların mesleki standartlara göre düzenleyeceği kurslar vasıtasıyla verilerek de belgelendirilebilir. Bu konuyla ilgili yapılacak akademik çalışmalar daha büyük bir örneklem grubuyla niceliksel analiz teknikleri kullanarak yeterlilik ve öğrenme alanlarının tespit edilmesine yönelebilir. Ayrıca her bir öğrenme alanı ile ilgili etkin bir eğitim için nelerin nasıl öğretilmesi gerektiği konusunda da akademik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

A study of competence profile for thermal spa therapist in project partner countries (2017). Avrupa Komisyonu Erasmus+ Projesi (Proje No: 2016-1-TR01-KA202-034712). <http://thermal4all.eu/Uploads/Outputs/AStudyofCompetenceProfileforThermalSpaTherapist5EN.pdf> den indirildi.

Bateman, A. and Coles, M. (2013). *Qualifications frameworks and quality assurance of education and training*. Bateman & Giles Pty Ltd.

Beblavy, M., Akgüc, M., Fabo, B. and Lenaerts, K. (2016). *CEPS special report: Occupations Observatory-Methodological note*. Brussels: Centre for European Policy Studies.

College of Massage Therapists Ontario (2005). *Massage therapy competency standards*. Canada: College of Massage Therapists Ontario.

Costa, C., Quintela, J. and Mendes, J. (2015). Health and wellness tourism: A strategic plan for tourism and thermalism valorisation of São Pedro do Sul. In: Peris-Ortiz, M.; Álvarez-Garcia, J. (Eds.). *Health and Wellness Tourism – Emergence of a New Market Segment*, pp. 21-32. New York: Springer.

European Commission. (2010). Communication 'Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe'. 15.10.2017 tarihinde <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0352:FIN:EN:PDF> adresinden alındı.

European Parliament (2015). Tourism and European Union: Recent trends and policy developments. 15.10.2017 tarihinde [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA\(2015\)568343_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA(2015)568343_EN.pdf) adresinden alındı.

European Union (2011). *Using learning outcomes*. Belgium: European Union.

Georgescua, L. and Necsoi, I. (2013). Promoting e-learning educational programs for wellness and SPA therapies, 5th International Conference EDU-WORLD 2012 - Education Facing Contemporary World Issues, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 76, pp. 361 – 365.

Global Spa Summit (GSS). (2011). Wellness tourism and medical tourism: Where do spas fit? New York: Global Spa Summit.

Global Wellness Institute (2017). *Global wellness economy monitor*. Global Wellness Institute.

Massage Therapist Association of Alberta (2011). Standards of practice for massage therapists. Canada: Massage Therapist Association of Alberta.

Mernagh, E. (2006). Description of competences in EQF, 24.08.2018 tarihinde <http://www.vocationalqualification.net/mmedia/2008.04.24/1209032216.pdf> adresinden indirildi.

MTBOK Task Force (2010). Massage therapy body of knowledge (MTBOK). 10.09.2018 tarihinde <http://www.mtbok.org/resources.html>. adresinden indirildi.

Resmi Gazete, Tarihi: 24.07.2001 Sayısı: 24472. Kaplıcalar Yönetmeliği.

Ritter, S. (2005). Trends and skills needed in the tourism sector: 'tourism for wellness'. In S.-I. Olga, & M. Tessaring, *Trends and skill needs in tourism* (pp. 79-88). Thessaloniki: European Centre for the Development of Vocational Training.

Rivero, M. S., Rangel, C. R. and Caldito, L. A. (2016). Analysis of spa tourist motivations: A segmentation approach based on discriminant analysis. *Enlightening Tourism: A Path making Journal*, 6(1), 19-43.

Rocha, A. S. S. and Brandao, A. (2014). On developing wellness and medical tourism: the characterization of a national thermal network. *International Journal of Healthcare Management*, 7(4), 226-236.

Sefton, J. M., Shea, M. and Hines, C. (2011). Developing, maintaining and using a body of knowledge for the message therapy profession. *International Journal of Therapeutic Massage and Bodywork*, 39, 1-12.

Smith, M. and Puczko, L. (2015). More than a special interest: defining and determining the demand for health tourism. *Tourism Recreation Research*, 40(2), 205-219.

SRI International. (2010). Spas and the global wellness market: Synergies and opportunities. Global Spa Summit.